

2. Bloomberg. EDF Complains to EU Over Czech Nuclear Deal With Korean Firm. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-10-08/edf-complains-to-eu-over-czech-nuclear-deal-with-korean-firm>.

3. European Commission. Competition case search. URL: <https://competition-cases.ec.europa.eu/search?caseInstrument=InstrumentFS&sortField=caseLastDecisionDate&sortOrder=DESC>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-98>

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВА НА МИРНІ ЗБОРИ

Джолос Сергій Вадимович

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
м. Черкаси, Україна*

Лічман Вікторія Володимирівна

*студентка I курсу магістратури спеціальності «Право»
Навчально-наукового інституту економіки і права
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
м. Черкаси, Україна*

Собко Юлія Володимирівна

*студентка II курсу бакалаврату спеціальності «Право»
Навчально-наукового інституту економіки і права
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
м. Черкаси, Україна*

В умовах сьогодення, коли демократія і права людини тріумфально крокують світом, вельми важливою теоретичною і практичною справою є досягнення міжнародних стандартів права на мирні збори, що є важливою засадою дотримання принципу верховенства права і законності при їх проведенні, так само, як і запобігання їх переродженню у масові заворушення та дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади, що

здійснюються не передбаченими законом воєнізованими або збройними формуваннями. Тож, актуальність теми дослідження є самоочевидною.

Насамперед, слід зауважити, що основними міжнародними документами, які закріплюють право на свободу мирних зібрань (в різних інтерпретаціях цієї назви) є такі документи: Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. [1], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. [2], а також (Європейська) Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11. 1950 р. [3].

Так, відповідно до ч. 1 ст. 20 Загальної декларації прав людини, прийнятої і проголошеної резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р.: «Кожна людина має право на свободу мирних зборів і асоціацій» [1].

При цьому, відповідно до ч. 3 ст. 21 цієї ж Декларації: «Воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні провадитись при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування» [1].

Крім того, згідно зі ст. 28 вищезгаданої Декларації: «Кожна людина має право на соціальний і міжнародний порядок, при якому права і свободи, викладені в цій Декларації, можуть бути повністю здійснені» [1].

Зауважимо, що в абзаці 3 Преамбули Загальної декларації прав людини від 10.12.1948 р. сказано, що «...необхідно, щоб права людини охоронялися силою закону з метою забезпечення того, щоб людина не була змушена вдаватися як до останнього засобу до повстання проти тиранії і гноблення...» [1].

З наведеного випливає той факт, що Генасамблея ООН визнає право людей на свободу мирних зборів (ч. 1 ст. 20 Загальної декларації прав людини 1948 р.).

Натомість, як впливає з Преамбули вищезгаданої Декларації 1948 р., різноманітні повстання (бунти, заколоти, революції тощо) є теоретично припустимими лише як «останній засіб» і лише для опору «тиранії і гнобленню» (що у реаліях післявоєнного часу, очевидно, стосувалося певних режимів на кшталт гітлерівського).

При цьому, з вищевказаних положень Загальної декларації прав людини 1948 р., цілком очевидно, що в усіх тих випадках, коли права людини, кращою чи гіршою мірою, охороняються силою закону, і відбуваються періодичні вибори, відсутні є «тиранія і гноблення»; тож, у свою чергу, і такий «останній засіб», як «повстання», є цілком неприпустимим, оскільки революційна анархія і хаос заворушень прямо посягають на належне людям «право на соціальний і міжнародний порядок, при якому права і свободи... можуть бути здійснені».

Таким чином, у рядках Загальної декларації прав людини 1948 р. цілком можна простежити основні засади відмежування права людей на

свободу мирних зібрань від масових безпорядків та інших подібних злочинних діянь.

Наступним етапом у закріпленні на універсальному рівні права на мирні збори стало прийняття Генасамблеєю ООН (із подальшою ратифікацією більшістю держав світу) Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р., ст. 21 якого каже: «Визнається право на мирні збори. Користування цим правом не підлягає ніяким обмеженням, крім тих, які накладаються відповідно до закону і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної чи суспільної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб» [2].

Як бачимо, у цьому документі вже чітко визначено основні засади обмеження права на мирні збори, проти справедливості і логічності яких було би безглуздо заперечувати.

У контексті нашого дослідження важливо згадати і положення (Європейської) Конвенції про захист прав і основоположних свобод від 04.11.1950 р., ст. 11 якої каже:

«1. Кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів.

2. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції чи адміністративних органів держави» [3].

Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що справи щодо статті 11 (Європейської) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. займають чільне місце у практиці Європейського суду з прав людини [4; 5].

При цьому, досить важливим є питання про співвідношення принципу законності, з одного боку, і «верховенства права» – з другого, зокрема й у питаннях щодо «повідомлювального і дозвоільного характеру регулювання мирних зібрань» [5, с. 52]. Т. І. Фулей у цьому контексті зазначає: «Країни Ради Європи мають різне законодавче регулювання мирних зібрань. В одних державах-членах Конвенції вимагається отримати дозвіл, в інших – повідомляти. Строк повідомлення також відрізняється. Наприклад, аналіз національного законодавства, що зустрічається в рішеннях ЄСПЛ, свідчить, що в Австрії цей строк – 24 години, в Угорщині – 72 години, в деяких державах він чітко не встановлений. Але в усякому випадку Суд вимагає толерантного

ставлення з боку держави. Навіть якщо акція була проведена формально незаконно (без дозволу – там, де він вимагається), то це не означає, що її відразу слід розігнати [5, с. 50].

У п. 90 Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Каспаров та інші проти Росії» (Kasparov and Others v. Russia) від 3 жовтня 2013 року сказано: «90. Суд повторює, що хоч вимога влади про санкціонування мітингів і не вступає апріорі в протиріччя з духом статті 11, виходячи з необхідності підтримання громадського порядку і національної безпеки, незаконні акції, такі як проведення демонстрації без попередньої отриманої санкції, не можуть виправдовувати обмеження свободи зібрань (див. рішення у справах «Cisse v. France», заява № 51346/99, § 50, ECHR 2002-III, і «Oya Ataman v. Turkey», заява № 74552/01, §§ 37 і 39). Незважаючи на те, що дотримання правил, які регулюють публічні заходи, таких як система попередніх повідомлень, має важливе значення для спокійного проведення громадських заходів, оскільки вони дозволяють владі мінімізувати порушення дорожнього руху і вжити інших заходів безпеки, недотримання цих правил не може бути підставою для їх заборони. Зокрема, у тих випадках, коли неорганізовані демонстранти не вчиняють жодних актів насилля, Суд вимагає, щоб влада зберігала певний рівень толерантності до мирних зібрань, оскільки свобода зібрань, гарантована статтею 11 Конвенції, є невід'ємним правом (там само, § 42; див. також рішення у справах «Bukta and Others v. Hungary», заява № 25691/04, § 34, ECHR 2007-III; «Fáber v. Hungary», заява № 40721/08, § 49, від 24 липня 2012 року, і «Berladir and Others v. Russia», заява № 34202/06, § 38, від 10 липня 2012 року) [5, с. 50].

Аналізуючи зміст ст. 11 (Європейської) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. та практику Європейського суду з прав людини, Т.І. Фулей вказує: «...необхідність повідомлення чи одержання дозволу на проведення демонстрації чи мітингу сама по собі не порушує статтю 11 Конвенції, якщо лише така вимога зі сторони держави не має на меті перешкодити мирному зібранню. Однак у демократичному суспільстві можуть виникати і спонтанні зібрання, тому неотримання дозволу чи неповідомлення завчасно саме по собі не має викликати розгону зібрання, **якщо учасники не вдаються до насильства**» [5, с. 52] *(останні 6 слів виділено авторами цієї статті)*.

Тож, надзвичайно важливою теоретичною і практичною проблемою є розрізнення «мирних» і «немирних» зборів [4, с. 3–4; 5, с. 27–28].

Р. Куйбіда та М. Середя [4, с. 3] наводять позицію Європейського суду з прав людини з цього питання. Так, у п. 56 рішення у справі DJAVIT AN v. TURKEY від 20 лютого 2003 р., заява № 20652/92, Європейський суд з прав людини зазначає: «Право на свободу зібрань є

основоположним правом у демократичному суспільстві і так само, як і право на свободу вираження поглядів, є однією з основ такого суспільства. Таким чином, не слід його тлумачити обмежувально... Тому це право поширюється як на приватні зустрічі, так і в громадських місцях, на статичні зібрання та публічні процесії; крім того, його можуть здійснювати як індивідуми, так і ті, хто організує зібрання...» [4, с. 3]. Більше того, у п. 55 рішення у справі MAKHMUDOV v. RUSSIA від 26 липня 2007, заява № 35082/04, Європейський суд з прав людини вказує: «Суд повторює, що право на зібрання охоплює приватні зібрання та у громадських місцях, так само, як статичні зібрання чи зібрання у формі процесії; це право може бути реалізовано як індивідуальними учасниками, так і організаторами зібрання» [4, с. 3].

Разом із тим, Р. Куйбіда та М. Середа [4, с. 3] також вказують і на позицію Європейського суду з прав людини щодо питання: чим мирне зібрання відрізняється від немирного?

Так, відповідно до п. 77 рішення Європейського суду з прав людини у справі STANKOV AND THE UNITED MACEDONIAN ORGANISATION ILINDEN v. BULGARIA від жовтня 2001 р., заяви № № 29221/95, № 29225/95: «Стаття 11 Конвенції захищає лише право на «мирні зібрання». Це поняття, згідно з прецедентним правом Європейської Комісії, не охоплює демонстрації, в яких організатори та учасники мали насильницькі наміри» [4, с. 4].

Крім того, у п. 37 рішення Європейського суду з прав людини у справі CISSE v. FRANCE від 9 липня 2002 р., заява № 51346/99, сказано: «На практиці, єдиним типом подій, які не кваліфікуються як «мирні зібрання» є ті, в яких організатори і учасники мають намір використовувати насильство» [4, с. 4].

Стосовно мирного і немирного характеру зібрань Т.І. Фулей пише: «Щоб збори чи акція протесту охоплювалися сферою дії статті 11 Конвенції, вони неодмінно повинні мати мирний характер» [5, с. 27]. Так, в ухвалі Європейського суду з прав людини щодо прийнятності заяви № 13079/87 G. v. Germany, зазначено, що власне прикметник «мирний» є кваліфікуючою ознакою, і поняття «мирне зібрання» не охоплює демонстрації, де організатори й учасники мають насильницькі наміри, які призводять до громадських заворушень [5, с. 27]. Відповідно, якщо національні органи влади мають достатні підстави вважати, що певні зібрання, демонстрації чи мітинги не матимуть мирного характеру, то обмеження на такі заходи, включаючи їх заборону, можуть бути виправданими, однак виходячи не з частини 2 статті 11 Конвенції, оскільки такі зібрання не охоплюються статтею 11, а з огляду на немирний характер зібрання. Таким чином, важливо з'ясувати, чи мали із самого початку організатори зібрання мирні наміри [5, с. 27]. При цьому, на думку Т.І. Фулей, «... мирний характер зібрань є презумпцією,

і тягар доведення невідповідності зібрання його мирному характеру несе орган, який звертається до суду з адміністративним позовом про обмеження проведення мирного зібрання. Таке обмеження може бути виправдане лише в тому випадку, якщо існує реальна небезпека виникнення заворушень, які неможливо попередити іншими, менш жорсткими заходами. Таким чином, заборонні заходи повинні бути суворо обгрунтовані» [5, с. 28].

Водночас, підсумовуючи викладене, слід визнати, що у разі, якщо організатори та/або учасники масових заходів хоча би мають намір застосовувати насильство (не кажучи вже про його фактичне застосування!), відповідні зібрання, поза всяким сумнівом, не є мирними, а відтак являють собою сукупність певних кримінально-караних діянь, головне місце серед яких, зокрема, належить таким, як:

1. Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (для прикладу, ст. 109 Кримінального кодексу України [6]).

2. Масові заворушення (для прикладу, ст. 294 КК України [6]).

3. Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (для прикладу, ст. 260 КК України [6]) та багато-багато інших.

У цьому контексті, варто згадати, що міжнародне право прав людини дає чітку відповідь на питання, як мають діяти правоохоронні органи держави у випадку, якщо «мирні зібрання» стають «немирними» і перетворюються на заворушення або повстання. Так, зокрема, у ч. 2 ст. 2 (Європейської) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. чітко сказано:

«2. Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили:

- а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства;
- б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою;
- с) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання» [3].

Таким чином, підсумовуючи викладене, ми дійшли таких основних **висновків:**

1. Основними міжнародними документами, які закріплюють право на мирні збори, є: Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., (Європейська) Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р.

2. З положень Загальної декларації прав людини 1948 р. випливає, що в усіх тих випадках, коли права людини, кращою чи гіршою мірою, охороняються силою закону, і відбуваються періодичні вибори,

відсутніми є «тиранія і гноблення»; тож, у свою чергу, і такий «останній засіб», як «повстання», є цілком неприпустимим, оскільки революційна анархія і хаос заворушень прямо посягають на належне людям «право на соціальний і міжнародний порядок, при якому права і свободи... можуть бути здійснені».

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. та (Європейська) Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. допускають можливість обмеження права на мирні зібрання в демократичному суспільстві на підставі закону і необхідності «в інтересах державної чи суспільної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб» та «в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб» відповідно.

4. Нормативне закріплення саме «права на мирні збори» та підстав його обмеження у демократичному суспільстві, означає, що його існування автоматично виключає наявність у будь-яких осіб «права на немирні збори» чи, тим більше, т.зв. «права на повстання».

5. Як впливає з нормативних документів, практики Європейського суду з прав людини та доктрини, надзвичайно важливою теоретичною і практичною проблемою є розрізнення «мирних» і «немирних» зібрань, насамперед за критерієм намірів організаторів та/або учасників масових заходів застосовувати або не застосовувати насильство.

6. У разі недотримання мирного характеру масових зборів вони легко перероджуються у масові заворушення, дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу чи на захоплення державної влади, що здійснюються незаконними воєнізованими чи збройними формуваннями, та інші злочини.

7. Згідно з ч. 2 ст. 2 (Європейська) Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. цілком допустимим є застосування сили, навіть з летальними наслідками, якщо воно є виключно необхідним для захисту будь-якої особи від незаконного насильства; для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою; при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання.

8. Таким чином, можна упевнено сказати, що сучасне міжнародне право прав людини залишає за державою монопольне право на застосування насильства для забезпечення миру, порядку і безпеки.

Література:

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 10.12.2024 р.).

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 10.12.2024 р.).

3. (Європейська) Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.12.2024 р.).

4. Куйбіда Р., Середа М. Свобода мирних зібрань у практиці Європейського суду з прав людини (компіляція позицій Суду). Київ: Центр політико-правових реформ, 2013. 24 с.

5. Фулей Т.І. Свобода мирних зібрань: науково-методичний посібник для суддів. Київ: Фенікс, 2014. 112 с.

6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-99>

РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКОВИХ ВІДНОСИН ЗА УЧАСТІ ІНОЗЕМНОГО ЕЛЕМЕНТА

Достдар Руслана Миколаївна

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри морського та господарського права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

Кулик Катерина Олександрівна

*студентка IV курсу факультету морського права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

Наразі все більшої актуальності набувають питання, пов'язані зі спадкуванням, прийняттям спадщини та оформленням прав на спадщину за участю іноземного елемента в умовах дії воєнного стану, що потребують ґрунтового вивчення та всебічного розгляду.

Загалом, науковими дослідженнями щодо правового регулювання спадкування за участю іноземного елемента та пов'язаних із ним проблем в Україні займалися наступні науковці-правники: Д. Груба,